

ЗМІСТ

Передмова	5
ОСНОВНІ РОЗДІЛИ НАУКИ ПРО МОВУ	6
Українська абетка (алфавіт, азбука).....	6
Фонетика.....	7
Голосні та приголосні звуки.....	7
Співвідношення звуків і букв	8
Уподібнення звуків	9
Склад	11
Наголос	11
Орфографія	16
Правила переносу	16
Правила вживання апострофа.....	17
Правила вживання м'якого знака	18
Буквені позначення приголосних звуків	20
Чергування приголосних звуків.....	22
Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних звуків	27
Подвоєння літер як наслідок їх збігу	28
Спрощення приголосних.....	32
Буквені позначення голосних звуків	33
Чергування голосних звуків.....	42
Правопис слів разом та з дефісом	44
Правопис складних іменників	48
Правопис прикладок.....	52
Правопис складних прикметників.....	53
Правопис прислівників.....	64
Правопис прийменників.....	70
Правопис сполучників.....	71
Правопис часток.....	72
Правопис вигуків	77
Правопис великої літери	77
Лексикологія	85
Будова слова	90
Словотвір	95

Морфологія	97
Іменник	98
Прикметник	132
Числівник.....	142
Займенник.....	150
Дієслово	153
Дієприкметник	162
Дієприслівник.....	168
Прислівник	171
Прийменник.....	173
Сполучник	175
Частка.....	177
Вигук.....	179
Синтаксис	181
Словосполучення	181
Речення.....	183
Головні члени речення.....	185
Другорядні члени речення	191
Типи односкладних речень	198
Неповні речення.....	200
Просте речення (ускладнене)	201
Однорідні члени речення	201
Звертання	206
Вставні та вставлені слова, словосполучення, речення	207
Відокремлені члени речення.....	210
Складне речення.....	213
Складносурядні речення (ССР).....	213
Складнопідрядні речення (СПР)	215
Складнопідрядні речення з кількома підрядними	220
Безсполучникове складне речення (БСР)	221
Складне речення з різними видами зв'язку.....	223
Пряма, непряма, невластива пряма мова	225
Лінгвістика тексту	230
Засоби міжфразового зв'язку	232
Типи мовлення	233
Стилі мовлення.....	234
Вимоги до власного висловлення.....	237
Список використаної літератури	239

Передмова

Вимоги до сьогоднішніх випускників досить високі, що спонукає учнів до серйозної підготовки, зокрема і формування вмінь застосовувати набуті знання на практиці.

Поширення нових освітніх технологій дає змогу прогнозувати результат навчальної діяльності.

Пропонований довідник допоможе старшокласникам та абітурієнтам оцінити рівень своєї мовної підготовки, виявити прогалини, узагальнити, систематизувати та самостійно перевірити знання з української мови, застосувати їх у виконанні тестових завдань, передбачених ЗНО.

Посібник має певні особливості:

- в окремий розділ згруповано орфографічні правила, подано короткі словнички, які ілюструють складні випадки написання та наголошення слів;
- для кращого запам'ятовування найважливішої інформації використано мовні конструкції «Увага!», «Не сплутуй», «Запам'ятай», «Не забудь»;
- науковий матеріал подано у доступній формі, вибрано найважливіші відомості з розділів курсу сучасної української мови;
- різні шрифти, розміщення окремого матеріалу у формі таблиць допоможе візуально краще сприймати інформацію.

ОСНОВНІ РОЗДІЛИ НАУКИ ПРО МОВУ

РОЗДІЛ	ВИВЧАЄ
графіка	співвідношення звуків і букв
фонетика	звуковий склад мови
орфоепія	правильну вимову
орфографія	правильне написання
будова слова	значущі частини слова (морфеми)
словотвір	способи творення слів
лексикологія	лексичне значення слів
фразеологія	стійкі словосполучення
морфологія	частини мови
синтаксис	словосполучення та речення
пунктуація	розділові знаки
стилістика	стилі мовлення
лінгвістика	зміст і структуру тексту

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА (АЛФАВІТ, АЗБУКА)

А Б В Г Г Д Е Є Ж З И І Ї Й К Л М Н О
П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ю Я (33).

ФОНЕТИКА

ГОЛОСНІ ТА ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Фонетика вивчає **звуковий склад мови**. В українській мові **38** звуків.

Голосні (6) — [a], [o], [e], [u], [i], [y].

Вони бувають **наголошеними** та **ненаголошеними**.

Їх позначають **10** літерами: **а, о, у, е, и, і, я, ю, є, ї**.

Приголосні (32) поділяють на:

сонорні: [p], [л], [м], [н], [в], [й] — їх відносять до дзвінких;

шумні (всі інші звуки) поділяють на:

дзвінкі [б], [д], [д'], [г], [г'], [з], [з'], [ж], [дж], [дз], [дз'];

глухі [п], [т], [т'], [х], [к], [с], [с'], [ш], [ч], [ц], [ц'], [ф].

Увага!

Глухі звуки утворюються лише з шуму, а дзвінкі — з голосу та шуму.

Шиплячі — [ж], [ч], [ш], [дж].

М'які — [д'], [т'], [з'], [с'], [дз], [ц'], [л'], [н'], [р'], [й].

М'які звуки, **крім [й]**, мають тверді відповідники й утворюють пари: *пень* [п' е н'] — *ночви* [н' о ч в и'].

Запам'ятай: [й] — завжди м'який.

Тверді — [б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [ч], [ш], [дж], [з], [к], [х], [г].

Ці приголосні парних м'яких не мають. Лише перед [і] та **я, ю, є**, які позначають один звук, вони можуть бути **пом'якшеними** (напівм'якими).

Таку вимову позначаємо знаком [']: [б' і к], [п' у р' є].

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗВУКІВ І БУКВ

- 1) щ — [шч] завжди два звуки:
 ї — [йі] щавель [ш ч а в' е л'],
 їжа [й і ж а];

2) **дж** — [дж] і [дж]; **дз** — [дз] і [дз] (залежно від слова): *джміль* [дж м' і л'], **але піджак** [п' і д ж' а к];

3) **я, ю, є** — [йа], [йу], [йе]:

а) на початку слова: *яблуня* [й' а б л у н' а], *юнак* [й' у н' а к];

б) після голосного: *моє* [м о й' е], *союз* [с о й' у' з];

в) після апострофа: *м'ята* [м й' а т а], *подвір'я* [п о д в' і р й а];

г) після м'якого знака: *Ньютон* [н' й' у т о н], *порт'єра* [п о р т' й' е р а].

УПОДІБНЕННЯ ЗВУКІВ

1. Ненаголошений **[e]** наближається до **[u]**:
[с е^и л о́], [с т е^и ж к і́].

2. Ненаголошений **[u]** наближається до **[e]**:
[з и^е м а́], [в и^е ш н е́ в о].

3. Ненаголошений **[o]** перед складом з наголошеним **[y]** або **[і]** наближається до **[y]**: [г о^у л у́ б к а], [к о^у ж у́ х], [с о^у б і́], [т о^у б і́].

4. Дзвінкi в кінці слів і перед глухими в середині слова **не оглушуються**: [ч у б], [г р и б], [р і́ б к а], [с т е́ ж к а], [к а́ з к а].

А л е:

легко[л е́ х к о], вогкий [в о х к і́ й],

нігті[н' і́ х т' і], кігті [к' і́ х т' і],

дьюгтю [д' о́ х т' у].

5. Глухі перед дзвінками в середині слова вимовляються **дзвінко**:

просьба[п р о́ з'б а], вокзал [в о т з а́ л], лічба [л' і́ бж б а́].

Запам'ятай правопис: *айсберг, аякже, Великдень, молотьба, осьде, повсякденний, рюкзак, футбол, якби.*

6. [з] у прийменниках і префіксах перед:

а) **шиплячими** уподібнюється до **шиплячих**:
з жахом [ж: а́ х о м], безжурні [б е^и ж: у́ р н' і], розжувати [р о ж: у в а́ т и^е];

б) **глухими** вимовляється **глухо**:

з того [с т о г ó], зцідити [с ' ц ' і д и́ т и е].

Увага!

В інших випадках префікси **роз-**, **без-** мають подвійну вимову:

розгладила — [р о з г л á д и е л а]

і [р о с г л á д и е л а].

7. Сполучення:

-шся вимовляються як [с': а]: б'єшся [б й е́ с': а];

-жся — [з'с'а]: намажся [н а м á з'с'а];

-чся — [ц'с'а]: морочся [м о р ó ц'с'а];

-ться — [ц':а]: сміється [с' м' і й е́ ц': а];

-жц- — [з'ц']: ніжці [н' і з'ц' і];

-шц- — [с'ц']: пляшці [п л' á с'ц' і];

-чц- — [ц']: у яблучці [у й á б л у ц': і];

-дськ- — [ц' к]: людський [л' у́ ц' к и й];

-тськ- — [ц' к]: карпатський [к а р п á ц' к и й].

8. [ð], [т], [з], [с], [ðз], [ц], [н], [л] перед м'якими та пом'якшеними можуть вимовлятися м'яко: безодня [б е" з ó д'н'а], свято [с'в' á т о], суцвіття [с у ц'в' і́ т': а], весняний [в е"с'н' á н и е́ й], у казці [у к á з'ц' і́], а л е уподібнення за м'якістю не відбувається у таких словах: відкіля, схід, змінити, розбір тощо.

Увага!

Подвоєні букви не завжди вимовляються як подовжені звуки: міськком [м' і с'к ó м], Вінниччина [в' і н: и е́ ч и е́ н а].

СКЛАД

Запам'ятай! У слові стільки **складів**, скільки **голосних звуків**.

Відкритий склад — закінчується **голосним звуком**.

Закритий склад — закінчується **приголосним звуком**.

Піс-ня (1-й склад закритий, 2-й — відкритий).

НАГОЛОС

Це **посилення голосу** на одному зі складів.

Наголос в українській мові **вільний** (може бути на будь-якому зі складів): *ба́йка, моло́чний, дитинча́*.

Увага!

Зі зміною наголосу може змінитися **лексичне** (*а́тлас — атла́с*) і **граматичне** (*се́стри — сестри́*) значення слова.

Посилення голосу на якомусь слові в реченні називається **логічним наголосом**.

Словничок наголосів

Іменники

Бідно́та (<i>збі́рне</i>)	гро́шей	ко́ромисло
бідно́та (<i>стан</i>)	гурко́тнява	кочови́ще
бо́язнь	ді́тьми	кропи́ва
ведмеді́ця	добу́ток	ку́піль
вередá	до́нька	мерзло́та
веретéно	дочка́	мерзо́та
вигна́ння	жерло́	напíй
ви́года (<i>зиск</i>)	жолуді́	на́ріст
виго́да	завда́ння	недо́їмка
(<i>зручність</i>)	зага́дка	нена́висть
видáння	за́кладка	ні́здря
видання́	(<i>предмет</i>)	об'є́днання
(<i>бути на видно́ті</i>)	закла́дка (<i>дія</i>)	(<i>дія</i>)
визна́ння	за́мазка	об'є́днання
ви́падок	зібра́ння	(<i>організація</i>)
ви́трата	знаме́но	о́біг
ві́льха	і́кло	обі́рванець
ві́рші	іко́нопис	обі́цянка
ві́тчійм	інохі́дь	о́бмін
Водо́хреще	ка́йло	обру́ч
Герасі́м	ка́мбала	обу́х
гороші́на	катало́г	о́гріхи
гостéй	кіломе́тр	одно́літок
граблі́	ко́лесо	озими́на
громадя́нин	комиза́	о́лень
опові́дач	ре́шето	терно́слив
осока́	ро́звідка	течі́я
ота́ман	рукави́	течі́ї (<i>мн.</i>)

переві́трата	рука́ва	тризу́б
перéпис	ру́но	фарту́х
підло́та	русло́	це́нтнер
по́друга	саночкі́	ці́ган (<i>одн.</i>)
по́зов	серéдина	цига́н (<i>мн.</i>)
по́каз	сильце́	Черемо́ш
по́крив	смак —	чорно́зем
по́милка	сма́ку (<i>Р.в.</i>)	чорно́ліс
приказкі́	соломи́нка	чорно́слив
прі́ятель	спі́на	шофе́р
про́даж	тано́к	щеле́па
про́шарок	тезко́	щі́пці
п'яни́ця	терези́	

Прикметники

Бадьо́ріший	добре́нький	новгоро́дський
берестяни́й	карто́пляний	(<i>Нóвгород</i>)
валови́й	кількаразо́вий	нови́й
варéна (<i>прикм.</i>)	ко́сий	одно́разо́вий
ва́рена (<i>дієприкм.</i>)	крі́пкий	палацо́вий
визво́льний (<i>рух</i>)	мозо́лістий	пересі́чний
виші́ваний	на́званий	(<i>звичайний</i>)
виші́ва́нка	(<i>дієприкм.</i>)	пересі́чний
гла́дкий (<i>рівний</i>)	назва́ний	(<i>той, що пере-</i>
гладкі́й (<i>товстий</i>)	(<i>нерідний</i>)	<i>тинається</i>)
пе́чена	сі́льськогос-	ча́дний
(<i>дієприкм.</i>)	подáрський	чергові́й
пече́на (<i>прикм.</i>)	соняхо́вий	шаржові́й
порядко́вий	ставна́ (<i>жінка</i>)	щупле́нький
прі́сний	фахові́й	я́сний
рі́нковий	цікаве́нький	юхто́вий

Дієслова

Брі́кнути	загля́нути	несетé
(впасти)	задобрі́ти	па́сти
бри́кнути	заі́ржавіти	перетéрпіти
(хви́цнути)	заржаві́ти	перчі́ти
в'ялі́ти	застóпорити	печемó
везті́	звору́шити	печетé
весті́	(кого́сь)	плесті́
ві́сіти	зворуші́ти	плисті́
відобразі́ти	(щого́сь)	поталані́ло
відпові́сті	зобразі́ти	розку́порити
візьмеш	зубóжіти	се́рдити
втру́титися	комизі́тися	сла́вимо
ганьбі́ти	мига́ти	славі́мо
дрижимó	мигну́ти	стрибну́ти
дрижитé	нена́видіти	черка́ти
жалі́ти	не́сті	чі́ркати
завесті́	несемó	

Прислівники

Ба́йду́же	заразо́м	натще́серце
без про́сипу	на відча́й	неспрóста
ві́зирцем	на́бір	нізві́дки (з жод- ного місця)
водно́раз	наві́дліг	нізві́дки
водно́час	наві́дмаш	(нема́ зві́дки)
впо́вні	наві́дру́б	обі́руч
втри́дорога	на́вскіс	опо́лудні
втриши́я	на́впіл	поблизу́
голі́руч	на́вхрест	поза́торік
добі́ла	наза́хват	

допізна	навздога́д	попі́друки
досі́та	нао́дмаш	ра́зом
(досхо́чу)	наперéваги	руко́паш
завви́шки	напо́хвати	спра́віку
завича́й	напри́кінці	спро́ста
запівда́рма	напропа́ле	шкода́
запівни́ч	наро́зхват	

Числівники

Два, три, чотири **бра́ти, ра́зи, си́ни**, п'ять і т. д.
браті́в, разі́в, сині́в, одина́дцять, чотирна́дцять.

Медичні терміни

Абсце́с	гіперсо́мнія	ліка́рський
азоте́мія	гіпогліке́мія	(хала́т)
алопа́тія	диспансе́р	медикаме́нти
амнезі́я	епіле́псія	флюорогра́фія
ветерина́рія	інсу́льт	
гідропа́тія	ліка́рська (тра́ва)	

Іншомовні слова

А́брис (контур)	експе́рт	піала́
агроно́мія	інду́стрія	псевдоні́м
антипа́тія	йогу́рт	симе́трія
апokáліпсис	куліна́рія	синоні́мія
асиме́трія	літогра́фія	фено́мен
бу́нгало	ма́ркетинг	філантро́пія
гастроно́мія	окси́морон	фо́льга
гінді́	парте́р	це́нтнер
го́спіс	па́сквіль	юриспру-
дозиме́трія	перипеті́я	де́нція